

Ivanec

O NEKIM POSEBNOSTIMA IVANEČKOGA GOVORA

Ovaj dijalektološki rad prikazuje neke od značajnijih posebnosti *kajkavskoga govora hrvatskog jezika*, kakvim se u Hrvatskom zagorju u međusobnom ophođenju služe starosjedioci *Ivanca* i okolice, i stariji i mladi. S drugima, kojima to nije materinski jezik, svi međutim govore štokavski ili nekakvom "gospodskom", općom, zajedničkom, svima razumljivom kajkavštinom, svojevrsnom kajkavskom *koine*.

Ivanečki govor, tj. *ivônjski gòavar*, arhaičan je *iekavsko-ekavski* govor, s tri pokretna naglaska i prednaglasnom dužinom, s 20 jednostavnih i složenih samoglasničkih fonema, s dugim refleksima staroga glasa "jat" u dugim slogovima te kratkima u kratkim. Po tome pak što ivanečka varijanta upitne zamjenice za neživo *kaj* (što) glasi *kòa*, mogao bi se nazivati i *kòakavski*.

Prav za prav, najrajši bi vum se tua pavedal pa ivonjski, eli znom da me ne bi doasti razmeli. Ktoamu, ivonjski goavar je nie kniževni, pa bi mi i pone rieči sfalele, i gli unie štere su najboalje stručne. Mi gaj Ivonjščuni takvi niti niemume, nie num gaj niti trieba za une a čem se med suabum spaminume. Nem rekel da nej bile moači i pa ivonjski reči i takve rieči kak, na priliku, samoglasnik ili moarti kondicional, eli bi se tua zgavarile mujne drugač: sòme,glasnik, kundiciunál. Zate vum niti nem dalje gavaril pa ivonjski. A se tua, i još više, moare se i pračitati v knige, štera je zišla za ivonjsku 600-lietnicu.

Zapravo bih vam najradije sve to rekao *ivanečki*, ali znam da me ne biste dovoljno razumjeli. Usto, ivanečki govor nije književni, pa bi mi i mnogo riječi uzmanjkalo, upravo onih koje su najstručnije. Mi ih, Ivančani, takvih i nemamo, i ne trebaju nam za ono o čemu međusobno razgovaramo. Neću reći da se i ivanečkim govorom ne bi mogle reći i takve riječi kao, na primjer, *samoglasnik* ili možda *kondicional*, ali bi se to izgovorilo malo drugačije: *sòme,glasnik, kundici-unál*. Zato vam i neću nadalje govoriti *ivanečki*. A sve to, i još više, može se i pročitati u knjizi, koja je izašla o ivanečkoj 600. obljetnici.

Ivanečkim govorom, tj. *pa ivônjski*, govori se, ponajprije, u Ivancu (*v Ivônjce*). Područje su mu, nadalje, zapadna prigradska naselja Lančić (*Lônčič*), Knapić (*Knâpič*), Gečkovec (*Gé,čkavec*), Vuglovec (*Vôglavec*) i Kaniža (*Kaníža / Kuniža*); na istoku Punikve, (*Punikve,*), Ivanečko Naselje, Ivanečki Vrhovec (*Vrhûavec*) i Salinovec (*Salinavec*); na jugoistoku Vitešinec (*Viteši:née,c*), te na jugu Prigorec (*Prigarec*) i istočno od njega Ivanečka Željeznica (*Že,lieznicu*). Godine 1991. bilo je, prema tadašnjem popisu, na cijelom tom području približno deset tisuća žitelja.

Po tome kako je kajkavske govore razvrstao Stjepan Ivšić, ivanečkom je govoru mjesto u skupini zagorsko-bednjanskih govora. Od njih je dijalektološki dosad iscrpno obrađen samo *bednjanski*, tj. govor naselja Bednja s okolicom. Osim toga, govor Klenovnika prikazao je Ivan Knežević, a svojega rodnog Bedenca u rukopisnim bilješkama ima Josip Paljak.

Sa svoja tri naglaska i dužinom, isključivo prednaglasnom, te analogijom prema M. Lončariću, *ivanečki* je govor tipa A.b.1. O naglašenosti je izrazito ovisan njegov vokalizam, što je, pače, jedna od najznačajnijih posebnosti toga govora.

Svi naglasci mogu biti na svakom slogu unutar riječi, a osim toga se ograničeno i prenose na neke prijedloge i predmetke. Promjene njihovih mjesta te kvalitete i kvanitete značajno djeluju na vokalizam. U ovom radu svaka se naglašena riječ navodi s odgovarajućim naglasnim znakom nad slovom samoglasnika koji je nosilac naglaska, no inače se ti znakovi ne bilježe. Zakonitosti u naglasnim promjenama i naglasnim tipovima riječi mogle bi biti tema i za posebnu studiju.

Ivanečki naglasci ponešto su duži od standardnih, te je *ivanečki govor* donekle sporiji od mnogih drugih u hrvatskome jeziku. Ponekad je čak dvojbeno nosi li neka riječ kratki naglasak ili

akut, je li polysložnica, složnica s iznimno dva naglasaka, ili se možda radi pače o dvjema riječima.

Kratki naglasak intonacijski je neutralan. Ovdje mu je znak kosa crtica udesno prema dolje: *bràt* (brat), *kòa* (što).

Akut je dugi naglasak, intonacijski gotovo neutralan, ravnoga ili jedva neznatno silaznog tona. Znak mu je kosa crtica udesno prema gore: *pár* (par).

Dugi silazni naglasak podjednak je hrvatskome književnom. Melodija mu silazi približno za kvartu. Znak mu je ovdje »krović«: *dvâ* (dva).

Dužina je intonacijski silazna, i jačinom i duljinom podjednaka silaznom naglasku. Nalazi se isključivo u slogu neposredno ispred onoga koji je naglašen akutom. Označuje se dvotočjem iza samoglasnika: *pi:sál* (pisao), *du:šá* (duša), ali se ne bilježi iza dvoglasnika *ie* i *ua* jer su uvijek dugi te u prednaglasnom položaju silazno intonirani: *papiéváti* (pjevati), *frhuačóam* (vrhom krošnje, *Ijd*).

Ivanečki govor ima sve osnovne samoglasnike, kao i hrvatski književni jezik: *i*, *e*, *a*, *o*, *u*, te otvoreno *e* (u ovom radu *e* s potpisanim "zarezmom": *e*,). To je srednji otvornik između *e* i *a*, otvoren nekad više, nekad manje, katkad i gotovo izjednačen s *a* ili – ako nije naglašen – donekle reduciran. Prevladavanje *a* ponajviše je izrazito u zanaglasnim položajima iza nepčanika te je u pridjevnom sufiksu *ev* i u nekim padežnim nastavcima već gotovo i završeno, ali je ipak Ivančanima još uvijek u svijesti osnovni glas *e*, pa će ga i kao srednje, "normalno" *e* i artikulirati ako im sugovornik nije ivanečki kajkavac. U zapadnoj varijanti *ivanečkoga* govora toga izjednačivanja nema, nego se zadržava *e*-glas: *vûjče*, *v* – *vûjčav* – *vûjčev* (ujin, prema *vûjča*, *hipok. ujo*); *kaláč* – *keláč* (kolač). Djelomično je tako i u južnoj, prigorečkoj varijanti gdje se svi otvornici u pravilu izgovaraju šire nego drugdje.

Nadalje su u *ivanečkom* govoru najmanje četiri, a uvjetno i još pet jednosložnih dvoglasnika, te barem četiri troglasnika. Višesložnih samoglasničkih podjednakih kombinacija unutar riječi gotovo i nema, osim u složenicama kojima prvi dio samoglasnikom završava a drugi počinje: *paèe*, *sti pa + èe*, *sti*, *pašem pa + iem* (pojesti, pojedem). U ovom se radu – i zato, a i iz tehničkih razloga – složeni samoglasnici ne označuju nikakvim posebnim znakom. Naglasak pak piše se nad prvim slovom, bez obzira na to što se proteže na cijeli slog, uz više ili manje reduciranu jačinu drugoga, odnosno ostalih otvornika: *kòa* (što), *trèe*, *ji* / *trèe*, *iji* / (triju).

Dvoglasnici su *ie*, *ee*, *oa*, *ua*: *kîe* (tko), *dèe*, (gdje), *kòa* (što), *tûa* (to). Osim toga, u nekim položajima iza otvornika izgovaraju se poluvokalno *i* i *j*, te su uvjetno dvoglasnici s reduciranim *i* / *i*/ također *ei*, *e,i*, *ai*, *oi* i *ui* / *ei*, *e,i*, *ai*, *oi*, *ui*/. Isto tako uvjetno, troglasnici su *iei*, *ee,i*, *oai* i *uai* / *iei*, *ee,i*, *oai*, *uai*/. Svi takvi primjeri ovdje se bilježe s *j*: *dèjžd* / *dèišč*/ (dažd), *vè,j* / *vè,i*/ (sada), *kràj* / *krài*/ (kraj), *hójc* / *hóic*/ (hojc, uzvik za skretanje konja udesno), *fûj* / *fûi*/ (fuj), *trèe*, *ji* / *trèe*, *ii*/ (triju), *zlíej* / *zlíei*/ (izlij), *ròaj* / *ròai*/ (roj), *nûaj* / *nûai*/ (nemoj).

Prema 5 osnovnih otvornika *ivanečki* govor ima tako najmanje 10, odnosno, uvjetno 19 jednostavnih i složenih samoglasnika, pa i još jedan više, dakle 11 a uvjetno čak 20, jer je to ponekad i *r*.

Bez obzira na naglašenost i dužinu, o čemu ovisi hoće li ovdje ili ondje stajati ovaj ili onaj samoglasnik, postoje ovi njihovi ostvaraji:

<i>i</i>	<i>u, ua, ui, uai</i>	<i>r</i>
<i>e, ie, ei, iei</i>	<i>o, oa, oi, oai</i>	
<i>e, e,i, ee,, ee,i</i>	<i>a, ai</i>	

Općenito se u naglasno neutralnim slogovima, koji ne nose naglasak ni dužinu, nalaze samo jednoglasnici, pa i samoglasno *r*, koje je takvo samo u prednaglasnim slogovima, ali i tada uvjetno, zato što se neposredno pred njim izgovara i neutralni samoglasnik *šva* koji se naziva i poluglasnikom te označuje kao *ə*. Izgovor je tako zapravo /*ər*/: *prvák* /*pərvák*/ (prvak). Zanaglasni je ostvaraj najčešće *er*: *rè,zder* (razdro), *əaber* / *aber* (povrh, iznad), a inače *e,r*: *vè,rt* (vrt), *pè,rvi* (prvi), *mé,rta* (umrla), *ve,:rbá* (vrba).

Jednako se ostvaruje i *r* iz praslavenske skupine **čr*: *čē,rv* (crv), *črvīvi* (crvljiv), *čē,mi* (crni), *črnjāk* (crno vino). Iznimno je *ir* u *cīrkva* (crkva), no u naglasno neutralnim slogovima izvedenica također je /*ər*/: *crkvē,ni* /*cərkvē,ni*/ (crkveni), *Crkvē,njak* (Crkvenjak, *top.*).

Od dvoglasnika samo *ee*, i *oa* mogu biti i dugi i kratki, a samo dugi *ie* i *ua*: *nēe,šči* (netko), *kòa* (što), *nīeki* (netko), *rūaža* (ruža). To vrijedi i za troglasnike s istim rasporedom prvih dvaju glasova (treći je uvijek *ij*, točnije /*i*/): *trēe,ji* /*trēe,ii*/, (triju); *ròaj* /*ròai*/ (roj), *nīeki* (netko), *zlīej* /*zlīei*/ (izlij), *nūaj* /*nūai*/ (nemoj). Drugi višeglasnici mogu biti kratki i dugi, npr. *kràj* /*krài*/ (kraj), *dàj* /*dài*/ (daj), *paglê,j* /*paglê,i*/ (pogledaj), *nē,ji* /*nē,idi*/ (ne idi) itd.

S obzirom na naglašenost i dužinu, samoglasnici su i samoglasničke skupine – 1) neutralni, 2) kratkonaglašeni, 3) dugi:

1.	<i>i</i>	<i>e, e,</i>	<i>u</i>	<i>o</i>	<i>a</i>	<i>r /ər/, (ir)</i>
2.	<i>i</i>	<i>e, e,, ee,, ei, e,i, ee,i</i>	<i>u</i>	<i>o, oa,ai, oi</i>	<i>a, ai</i>	<i>(er, e,r)</i>
3.	<i>i</i>	<i>e, e,, ee,, ie, iei, ei, e,i</i>	<i>u, ui</i>	<i>oa, ua, uai</i>	<i>a, ai</i>	<i>(er, e,r, ir)</i>

Uz drugo, ova tablica, ako se čita okomito, djelomično pokazuje i moguće, redovitije samoglasničke alternante s obzirom na naglašenost. Primjerice, ako neki neutralni slog kojemu je nosilac glas *e* postane naglašen, on može ili ostati takav ili se mijenja u neki drugi: *zlejàti*, *zlèe,jal*, *zlíej*, *paglê,j* /*paglê,i*/ (izliti, izlio, izlij, pogledaj). Drugačije samoglasničke promjene, npr. alternante *a/o/u* pod djelovanjem nazala, navode se u daljnjem tekstu.

Posebno su u *ivanečkom govoru* značajni refleksi *jata*. U dugim je slogovima dvoglasnik *ie*, a u kratkima *e, e*, i *ee*: *riēč* (riječ), *deliti* (dijeliti), *vē,čer* (večer), *dēe,d* (djed).

Kao *e*-glas od *jata*, vlada se u pravilu i svako drugo *e*, bez obzira na podrijetlo, bilo da je etimološko, postalo od prednjega nazala ili kako drugačije, pače i kada je sekundarno, neposvojano, na mjestu *a* u hrvatskom standardnom jeziku, kao u *pe, :téē,k*, Gjd *pe, :tká* (petak, petka), *dēe,kla*, Gmn *dekíel* (sluškinja).

Od *e*-glasova rijetko se u prednaglasnim slogovima nalazi srednje, a češće je otvoreno *e* /*e*,/ te u dugim slogovima katkad *ie*: *seníca* (sjenica), *dečínski* (djetinji), *dieté*, (dijete). Otvoreno *e* /*e*,/ redovito je i prema *a* u naglašenom predmetku *raz* / *rez*, a inače je tu najčešće *a*: *rè,zder* (razdro) – *razdrieti* (razdrti), *rē,sparek* (rasporak) – *raspariti* (rasporiti). U varijantama je ponajčešće i u prednaglasnom položaju *e*: *rezdrieti*.

Ponegdje se *elie* nalazi i na mjestu književnoga *i*: *krumpíer* (krumpir), *tíenta* (tinta), *lesíca* (lisica), ali je *lesjāk* / *lisjāk*.

Prema *o* ostvaruje se samoglasnik *a* u većini neutralnih slogova, kao i u ruskom književnom jeziku: *vadà* (voda), *pad njím* (pod njim), *kaláč* (kolač), *čē,maga* (crnoga, Gjd). Po tome bi se ivanečki govor mogao nazivati i *akavski*. Alternacija *oa* redovita je posvuda osim u zapadnijem dijelu gdje je na tim mjestima ponajčešće *e*: *keláč*, *čē,rnega*.

Na mjestu pak naglašenoga ili dugog *a* ispred nosnih suglasnika *m*, *n*, *nj* /*n*/ i još ponegdje nalazi se *o*: *srôm* (sram), *lònc* (lanac), *brónje*, (branje, berba), *žuto:njée,k* (žumanjak). U kratkim neutralnim slogovima takvo *a/ou*: *num* (nam, enkl. Dmn), *pundíeljek* (ponedjeljak). Tako je pače i u instrumentalnom nastavku ž. r. imeničke i pridjevne deklinacije u jednini, gdje se krajnje *m* izgubilo: *z vadó* (s vodom), *z mládu krávu* (s mladom kravom). Alternacija *o/u* ostvaruje se i ako je podrijetlo otvornika vokalno *l* ili stražnji nazal: *bòha* (buha) – *buhín* (buhinji), *ro:ká* (ruka) – *Ijd rukó*. I u ponekoj riječi gdje se to ne očekuje nađe se *o* ili *u*: *môli mulíeni* – usp. *pôni puníeni* (mali malešni – pun puncat), *vògel* (ugao). A *e* se nalazi u *stròaha* (streha) prema *oa*.

Neke riječi ipak i zadržavaju *a*, npr. *sramòata* (sramota), prema *srôm* (sram), ali je *nàsrumet* (sramota; sramotno); *dūam* (dom) – *dòama* (doma, kod kuće) – *damáci* (domaći). Ima i dvostrukosti, npr. *aldumáš* / *aldamáš* (piće u znak slavlja na završetku posla).

Uz promjenu naglaska u *lanèe,c* (lonac) *aua* pred nazalom, što je, zapravo, normalna alternanta glasa *o*: Gmn *lúanec* (drugo je *lònc*: lanac). U riječi *plàmen* (plamen) stoji a vjerojatno pod djelovanjem istoznačne dublete *plàven*.

Na mjestu *a* stoji *u* u riječima *pupíer* (papir) i *òabud* (obad), a prema *o* u zamjenici *kùliki* (koliko) i sličnim riječima.

Prema infinitivnom sufiksu *ova* stoji *uvà/òava*, a u prezentu je *u*: *kupuvàti* (kupovati), *kòavati* (kovati) – *kupúje,m*, *kùje,m*. Glagoli pak sa sufiksom *ava* zadržavaju *a*: *daza:vàti* (dozivati) – *dazávum*.

U *rè,št* (rest, zatvor) nestalo je *a*. U glagolu *vèe,ruvati* (vjerovati) gubi se *u*: *vèe,rje,m* (vjerujem).

O otpada na kraju priloga *kàk* (kako) i svih sličnih. Ispada u niječnom prezentu *nè,mre,m* (ne mogu), prema *mòare,m* (mogu).

Zijev se uklanja umetanjem glasa *v*: *pàvuk* (pauk). Ostaje u prezimenima *Bregaič* (Bregović) i *Malaič* (Maloić).

Traga ni najreduciranijem *j*, kojim bi se zijev uklanjao, nema u većini oblika u složenicama od glagola *èe,sti* (jesti) kojima je prvi dio na samoglasnik: *paèe,sti* (pojesti), *paíem* (pojedem), osim u 3mn. Tu se *j* iz temeljnog oblika čuva: *jedó* (jedu) – *pajedó*, a nalazi se i u drugim složenicama: *razjedadati* (razjedati).

U brojevima 11–19 ispada *a* uz umetanje reduciranoga *i* /*i*/, iza kojega se ostvaruje nosno-mekonepčani alofon glasa *n*, ovdje /*h*/: *jedanêinst* /*jedanêihst*/ (jedanaest).

Sažimanje je redovita pojava, posebice u vezi s varijantama otvornika *i*: *gaspá* (gospođa, ospoja), *má* (moja), *čí* (čiji), *me* (mi je), *me*, (me je), *íem* (jedem), *íem* 'ecde,m (idem), *nê,m* – 1. *expnd-7 é,jde,m* 10 *ide,m* (ne idem), 2. *expnd-7 è,bum* *expnd-7 e*, *bòde,m* (neću biti).

Proteze su *v*, *j*, *h*: *vùra* (ura), *vùhe*, (uho), *vùlica* (ulica), *Jàdun* (Adam), *Jôna* (Ana), *Jè,nđel* (Anđel), *Jûrša* (Urša), ali je *Vrbòn* (Urban). Ne prejetiraju se etimološko inicijalno *o* ni *i*: *òasa* (osa), *imèe,ti* (imati).

Protetsko *h* nalazi se pred zvonačnikom *r* i njegovom alternacijom *er* /*e,r* i u početnom položaju i u složenicama: *hrđàvi* (hrđavi), *hè,rvati se*, (hrvati se), *pahè,rvati se*, (pohrvati se). Ima i dvostrukosti *h/v*: *hùpati se*, / *vùpati se*, (uzdati se, usuditi se).

Ponekad se *v* kao prijedlog i predmetak produljuje u naglašeno *vu*: *vù nje,ga* (u njega), *vù me*, (u me), *vùjti* (pobjeći, ne: ući). Kao prijedlozi pak nikad se ne produljuju *k* i *s*: *k kâmu* (ka kumu), *s sònce,m* (sa suncem). Kao predmetak katkad se može produljiti i *s*, ali ne pokretnim *a* ili *e* nego *o* *sòkrvica* (sukrvica).

Pri eventualnom pisanju *ivanečkim govorom*, npr. u poeziji, bilježimo glasove samo standardnim slovima hrvatske abecede, pa tako i /*e*,/ slovom *e*. Samo *e* pišemo i za dvoglasnik /*ee*/, dok u svim drugim višeglasničkim kombinacijama bilježimo sve njihove sastavne dijelove.

LITERATURA

1. HRG, F. – Ivanečki govor i rječnik / Ivonjski goavar i riečnik. Ivanec, 1996.
2. IVŠIĆ, S. – Jezik Hrvata kajkavaca. Zagreb, 1936.
3. JEDVAJ, J. – Bednjanski govor. HDZ I. 1956.
4. KNEŽEVIĆ, I. – Značajke govora klenovničkog kraja. *Klenovnik – 750 godina – 1244.–1994*. Klenovnik 1995.
5. LONČARIĆ, M. – Kaj – jučer i danas. Čakovec, 1990.